



Humor en ironie in het hoger onderwijs

ECHO-tip februari 2022

ExpertiseCentrum Hoger Onderwijs (Universiteit Antwerpen)

i.s.m. Thomas Vanoutrive (UAntwerpen, Onderzoeksgroep voor stadsontwikkeling, Faculteit Ontwerpwetenschappen & Urban Studies Institute)

“Er mag al eens gelachen worden, nietwaar?” (uitspraak van zowat iedere caféhumorist in Vlaanderen)

Er mag inderdaad al eens gelachen worden. Ook in het (hoger) onderwijs. Verschillende studies wijzen op het belang van humor in het onderwijs en halen daarbij een aantal **mogelijke voordelen** aan (Aboudan, 2009; Benjelloun, 2009; Jeder, 2015). Zo kan humor, onder andere, bijdragen aan een aangename sfeer in de les, helpen om spanning en stress te verminderen, ertoe leiden dat studenten meer gemotiveerd zijn en de kloof tussen studenten en lesgevers verkleinen. Humor heeft dus zeker zijn plaats in het hoger onderwijs en heeft een aantal positieve effecten.

Een voorbeeld van humor in het onderwijs is het gebruik van cartoons (Salomon & Singer, 2011). Hierbij raden we wel aan om, in de mate van het mogelijke, de cartoon een wezenlijk onderdeel van de les te laten zijn. Geef de cartoon dus een duidelijke plaats in de les. Gebruik, bijvoorbeeld, een cartoon om een stuk van de leerinhoud samen te vatten, om een punt duidelijk te maken of een concept te verduidelijken.

In deze tip gaan we eerst in op een specifieke vorm van humor, namelijk ironie. We vertellen je wat ironie nu precies (niet) is en behandelen een aantal aandachtspunten en suggesties als je ironie wil gebruiken als een bewuste onderwijsstrategie. Vervolgens verbreden we onze blik en richten we ons op humor in het onderwijs in het algemeen. Hierbij geven we je een aantal mogelijke invalshoeken, bedenkingen en suggesties bij het gebruik van humor in jouw onderwijs.

Ironie: wat is het (niet)?

Humor en ironie zijn niet hetzelfde (Hutcheon, 1994), maar overlappen wel sterk. Ironie is een manier om op bedekte, milde wijze de spot te drijven met iets of iemand door **het tegenovergestelde te zeggen van wat men bedoelt of door sterk te overdrijven**.

Een voorbeeld van ironie waarin het tegenovergestelde gezegd wordt van wat er bedoeld wordt: “ik kom weer goed uit mijn woorden vandaag”(als je als lesgever al herhaaldelijk over je woorden gestruikeld bent).

Voor een voorbeeld van ironie waarin sterk overdreven wordt, verwijzen we naar de hogervermelde “uitspraak die zowat iedere caféhumorist in Vlaanderen doet”. Hier

maakten we gebruik van een ironische overdrijving om mild de spot te drijven met caféhumor(isten).

Ironie **onderscheidt zich van sarcasme** in de manier waarop gespot wordt. Terwijl mildheid bij ironie voorop staat, kenmerkt sarcasme zich door een meer harde, bijtende spot. De aanwezigheid van een gekwetst slachtoffer is typisch voor sarcasme, maar niet noodzakelijk voor ironie (Kreuz & Glucksberg, 1989).



Mogelijke valkuilen bij het gebruik van ironie in onderwijs

Hierboven hebben we het al aangehaald. Ironie is mild, sarcasme is hard én kan zorgen voor gekwetste slachtoffers. Humor kan immers ook de vorm aannemen van bijtende spot en kan intellectuele superioriteit uitdrukken (Jeder, 2015). Daarin ligt direct de eerste valkuil. **Verglijd niet naar sarcasme**, waarbij je studenten mogelijk kwetst, maar beperk je tot het gebruik van ironie. Een mogelijk gevolg van het gebruik van sarcasme is namelijk dat je, door studenten te kwetsen of denigrerend over te komen, de interactie tussen lesgever en student bemoeilijkt. Bijgevolg kan het studenten afschrikken om deel te nemen aan een (groeps)gesprek en zo **activerend onderwijs hinderen**. Meer informatie over de randvoorwaarden om activatie mogelijk te maken kan je vinden in [deze onderwijstip](#) van 2018.

Voorbeeld: De lesgever vraagt naar een uitleg over het concept op een slide. De eerste situatie betreft een ironische opmerking, terwijl de tweede eerder neigt naar sarcasme.

Lesgever: "Wat zien jullie op deze slide?"

Student: "woorden en pijlen"

Lesgever (grijnst): "Bedankt om mij eraan te herinneren dat ik op het examen mijn vragen beter moet stellen."

Lesgever: "Wat zien jullie op deze slide?"

Student: "woorden en pijlen"

Lesgever (zucht): "Goed gezien. Hopelijk begrijp je de vragen op het examen even goed".

Merk op dat een belangrijk verschil tussen beide situaties is dat de lesgever in het eerste geval naar zichzelf wijst en in het tweede geval naar de student.

Een tweede mogelijke valkuil van het gebruik van ironie in je onderwijs bestaat uit het risico dat studenten een **ironische uitspraak verkeerd begrijpen of interpreteren**.

Een voorbeeld van een ironische uitspraak waarin een lesgever verwijst naar een boek

Lesgever: "Dit boek, dat een niet nader genoemde collega even tussendoor op 5 minuten heeft geschreven..."

Het risico bestaat dat een deel van de studenten deze uitspraak als kritiek op een collega-lesgever (en de kwaliteit van het boek) interpreteren, terwijl een ander

deel van de studenten dit als een ironische overdrijving beschouwen. In het laatste geval zullen die studenten juist denken dat er veel werk gestoken is in het schrijven van het boek.

Bovenstaand voorbeeld illustreert dat ironie niet enkel informatie overbrengt, maar ook de houding of attitude ten opzichte van iets. En dan bestaat het risico dat studenten die houding of attitude niet juist interpreteren. Het feit dat men bij ironie vaak het tegenovergestelde zegt van hetgeen men eigenlijk wenst te communiceren, helpt de zaak uiteraard niet vooruit. We kunnen zelfs stellen dat het gebruik van ironie in het onderwijs eigenlijk haaks staat op het onderwijskundig ideaal van heldere, duidelijke en ondubbelzinnige communicatie. Toch pleiten we nog steeds sterk voor het gebruik van ironie in het onderwijs, juist door de in de intro aangehaalde mogelijke voordelen. Om de valkuil van de mogelijke verkeerde interpretatie te vermijden, bevelen we aan om 'helder ironisch' te communiceren en intonatie en mimiek juist in te zetten.

Met **helder ironisch communiceren** bedoelen we dat je best de norm of de situatie, die impliciet verweven zit in een ironische opmerking, bespreekt.

Als je als lesgever de Tweede Wereldoorlog in jouw les ironisch introduceert als 'een detail in de geschiedenis', vermeld dan bijvoorbeeld in jouw samenvatting van (het deel van) de les dat deze oorlog uiteraard niet zomaar een detail was maar juist zeer grote implicaties heeft gehad.

Het bespreken van de norm of situatie doe je uiteraard niet direct. Er is niets beters om ironie *niet* grappig te laten zijn, dan de ironie direct uit te leggen. Zorg er dus voor dat er al eens gelachen mag worden, maar duid de ironische opmerking op een ander moment expliciet en ondubbelzinnig. Zo wordt het voor alle studenten duidelijk dat een opmerking ironisch is bedoeld en waak je over een juiste interpretatie van de ironische grap. Ga er dus niet te snel van uit dat studenten evident vinden wat jij als evident beschouwt. Dit geldt in de eerste plaats voor situaties waarbij de leerstof het onderwerp is van de ironie, maar ook wanneer het niet-ironisch interpreteren van de uitspraak als beledigend kan worden ervaren.



Het juist inzetten van **mimiek en intonatie** is bij ironie belangrijk. Vaak duid je immers door een bepaalde mimiek en intonatie aan dat je ironisch bent. Met gezichtsuitdrukkingen en intonatie kan de gebruiker van ironie aan de verstaander dus hints geven dat de uitspraak niet letterlijk bedoeld is. Zet mimiek en intonatie dan ook bewust in bij ironische uitspraken

De uitspraak “wat zijn jullie weer actief aan het meewerken” kan heel verschillend geïnterpreteerd worden al naargelang de mimiek. Als je als lesgever deze uitspraak samen laat vallen met opgetrokken wenkbrauwen, een grijns en rollende ogen, geef je duidelijk aan dat je dit ironisch bedoelt. Dezelfde uitspraak doen met een uitgestreken, serieus gezicht zal waarschijnlijk niet als ironisch geïnterpreteerd worden.

Een derde mogelijke valkuil is dat je ironie en, in het verlengde daarvan, **humor te centraal** stelt en je eerder als een entertainer dan een lesgever gedraagt. Humor kan, maar probeer niet koste wat het kost grappig te zijn. Humor en ironie zijn onderdeel van menselijke communicatie, maar te veel en te geforceerde grapjes leiden studenten af en kunnen het lesgeven eventueel zelfs hinderen. Denk ook eens na of humor überhaupt wel past in jouw lesstijl.

Ten slotte willen we nog meegeven dat het steeds van belang is om een **sfeer van vertrouwen** te handhaven als noodzakelijke voorwaarde voor het gebruik van ironie. Dit betekent dat het inzetten van humor steeds geplaatst moet worden binnen het werken aan een positief klasklimaat, waarbij ook andere elementen belangrijk zijn (meer informatie over het creëren van een positief klasklimaat vind je in [deze ECHO-tip](#) van 2020). Daarnaast zet je humor best pas in als je de ‘temperatuur’ van de studentengroep goed ingeschat hebt. Anders gesteld, in de ene groep kan een grap goed vallen, terwijl hetzelfde grapje in een andere groep meer negatieve reacties uit kan lokken.

Ironie en humor in een diverse studentengroep

Ironie, en op algemener niveau humor, is vaak gerelateerd aan een bepaalde norm of een aanname die leeft in een groep. De incongruentie met een bestaande norm of aanname vormt immers juist de basis van een grap (Farber, 2007). De (voor)kennis van deze norm of aanname is dan belangrijk om ironie (en humor) te

begrijpen. Simpel gesteld, wat in de ene groep grappig gevonden wordt, is misschien juist niet grappig in de andere groep. Het begrijpen van ironie en het grappig vinden van ironische uitspraken kan dus **groepsgebonden** zijn.

Dit idee kan gevolgen hebben voor het onderwijs en het creëren van een positief klasklimaat. Indien de ironische opmerking begrepen wordt, kan dat immers bijdragen aan het versterken van een groepsgevoel. Het delen van de norm waarnaar de ironie verwijst, creëert in dat geval een groep van ingewijden. De keerzijde van de medaille is dat diegene die de ironie niet begrijpt (en dus de norm van de groep niet begrijpt) zich uitgesloten kan voelen (Hutcheon, 1994; Piirainen-Marsh, 2011). **Ironie kan dus verbinden, maar ook uitsluiten.**

In een onderwijsleeromgeving waarin diversiteit een gegeven is, bestaat dus de kans dat studenten met bepaalde kenmerken zich uitgesloten voelen omdat die **kenmerken het begrijpen van ironie bemoeilijken** (zie [ook deze onderwijstip](#) uit 2018 over het bevorderen van de doorstroom van kansengroepen in het hoger onderwijs en [deze onderwijstip](#) uit 2021 over differentiërend lesgeven in het hoger onderwijs).

Denk hierbij, bijvoorbeeld, aan een student met een autismespectrumstoornis. Deze stoornis is geassocieerd met problemen op het vlak van communicatie zoals het moeilijker begrijpen van ironie (APA, 2013, blz. 54). Voor meer informatie over het begeleiden van studenten met autisme bij opdrachten, zie [deze onderwijstip](#) uit 2018. Voor meer informatie over het ondersteunen van studenten met een functiebeperking, zie [deze onderwijstip](#) uit 2014. Voor meer informatie over het begeleiden en beoordelen van studenten met een functiebeperking, zie [deze onderwijstip](#) uit 2014.

Een ander voorbeeld vloeit voort uit het gegeven dat humor en ironie ook een belangrijke culturele component hebben (Bell, 2009). Hierdoor kan de culturele achtergrond van studenten het interpreteren van ironie, waarbij de cultuurnorm van de lesgever centraal staat, bemoeilijken. Wat in de ene cultuur als grappig wordt beschouwd, is dat dus niet noodzakelijk in een andere. Een voorbeeld is het al dan niet grappig vinden van cartoons met een godheid of een profeet in de hoofdrol.



Uit het voorgaande zou je kunnen besluiten dat je ironische uitspraken, en in het verlengde humor, best achterwege laat in een diverse leeromgeving. Dat zou echter te ver gaan. Het is wél nuttig om je bewust te zijn van bovenstaande aandachtspunten. En als er eens niet gelachen wordt met jouw grap ligt dat niet altijd aan de kwaliteit ervan, maar kan het ook andere oorzaken hebben.

Het gebruik van ironie heeft dus zijn valkuilen in een diverse studentengroep. Je kan ironie echter ook inzetten als **leermiddel** in zo'n studentengroep. Aangezien humor en ironie ook een belangrijke culturele component hebben (Bell, 2009) en dus deel uitmaken van een cultuur, kan je ze inzetten om culturen verder te verduidelijken of om verschillen en gelijkenissen tussen culturen te belichten. Samenhangend hiermee kunnen humor en ironie bijdragen aan het socialisatieproces in het onderwijs, bij het overbrengen van een bepaalde cultuur. Dit kan bewust gebeuren door studenten voorbeelden te geven van wat grappig wordt gevonden in een bepaalde cultuur, maar dit gebeurt ook onbewust (Bell, 2009; Jeder, 2015). Ook kunnen humor en ironie ingezet worden in taalonderwijs. Zo hebben woordgrapjes daar zeker hun plaats (Aboudan, 2009; Bell, 2009). [Deze onderwijstip](#) uit 2017 gaat in op hoe je best omgaat met taalfouten van niet-moedertaalsprekers Nederlands.

Humor, lesgever-student interactie en klasmanagement

Eerder stelden we dat spottende humor interactie en activatie kan hinderen. Humor kan echter ook positieve effecten op interactie en klasmanagement hebben ([hier](#) vind je een aantal onderwijstips die gerelateerd zijn aan het thema 'klasmanagement'.) Zo kan een lesgever door het gebruik van ironie zichzelf een beetje te kijk zetten, zichzelf in vraag stellen en zo laagdrempelig, spontaan en menselijk overkomen.

Een voorbeeld hiervan is het eerder aangehaalde voorbeeld van de lesgever die over haar woorden struikelt en dat aanhaalt door te stellen dat zij "vandaag weer goed uit haar woorden komt".

Humor kan er zo voor zorgen dat **de barrière tussen student en lesgever verkleind wordt** (Aboudan, 2009; Benjelloun, 2009) en dat op die manier interactie vergemakkelijkt wordt.

Daarnaast kan humor ook ingezet worden in **klasmanagement**, om op 'zachte' wijze ongewenst gedrag te berispen en studenten tot de orde te roepen. Het voordeel van het gebruik van humor bij klasmanagement is dat je het risico van negatieve consequenties, zoals een verzuurde relatie met studenten, minimaliseert.

Een manier om humor te gebruiken om ongewenst gedrag te doen stoppen, is in te zetten op het positief herinterpreteren van ongewenst gedrag.

Voorbeeld 1: bij lawaaiige studenten: "Ik hoor een grote inbreng van die kant. Kunnen jullie jullie enthousiasme wat milderen?"

Voorbeeld 2: studenten die in slaap vallen: "Ik zie dat mijn les direct dmv meditatie verwerkt wordt."

Voorbeeld 3: Studenten die aan het internetten zijn: "Er zijn een aantal studenten die de Powerpoint al van Blackboard aan het halen zijn. Ik kan jullie zeggen dat deze er nog niet opstaat. Jullie mogen jullie laptop dan ook gerust opbergen."

Belangrijk bij het gebruik van humor in functie van klasmanagement is dat je best algemeen geformuleerde opmerkingen gebruikt of de opmerking richt tot een groep in plaats van tot een individuele persoon (zie ook voorbeelden in blauwe kader hierboven). Zoals eerder gesteld, is ook het verglijden naar sarcasme een aandachtspunt.

Humor en ironie binnen een kritische en creatieve onderwijsleeromgeving

Ironie kan in een onderwijsleeromgeving gebruikt worden om creatief nadenken te stimuleren en om samen met studenten kritisch te reflecteren. Voor meer informatie over het stimuleren en beoordelen van creativiteit kan je [deze onderwijstip](#) uit 2015 bekijken.

Ironie kan gebruikt worden **bij kritische reflectie** doordat ze kan wijzen op absurde, tegengestelde claims in bepaalde stellingen of meningen. Op die manier kunnen deze claims kritisch bekeken en eventueel ook doorprikt worden (Sosa-Abella & Reyes, 2015; Szerszynski, 2007).

Je kan, bijvoorbeeld, verwijzen naar de ironie die actievoerders of andere kritische stemmen vaak gebruiken als ze situaties aan de kaak stellen zoals het inplanten van 'groene' industrie in een voormalig natuurgebied, een 'klimaatneutrale' luchthaven (Boussauw & Vanoutrive, 2019) of militair ingrijpen om vrede te brengen. Dit soort ironische claims kan je in een



les aan bod laten komen om kritische reflectie en discussie te stimuleren.

Humor kan ook helpen bij het **creatief nadenken**. Zo kan ze ertoe aanzetten om op creatieve wijze en via onconventionele associaties alternatieve oplossingen te bedenken (Benjelloun, 2009; Jeder 2015). Door humor hierbij bewust in te zetten en hier ook expliciet over te communiceren (“het mag grappig of eens iets anders zijn”) zorg je er immers voor dat studenten verder gaan denken dan de realistische opties en de barrières die deze vaak opwerpen. Humor zorgt op deze manier voor een eerder ‘wilde’, meer creatieve brainstorm die vaak tot vernieuwende inzichten leidt.

Humor en ironie bewust gebruiken

We bevelen aan om humor en ironie op een bewuste manier in te zetten in jouw onderwijs. Daarom kan het ook het onderwerp zijn van een **zelfreflectie** die je maakt als je jouw lessen ‘evalueert’ (Geyskens, 2015). Hierbij kan

je nadenken over de rol en het gebruik van humor en ironie in jouw onderwijsleeromgeving.

In een zelfreflectie kan je, bijvoorbeeld, nagaan in welke lessituaties of opdrachten je ironie gebruikte en met welk doel. Daarbij kan je ook evalueren hoe de studenten reageerden en in hoeverre deze reacties wenselijk waren. Ook het eerder vermelde idee dat ironie een culturele component heeft, kan onderwerp van zelfreflectie zijn. Je bewust zijn van de eigen cultuur en hoe deze in een opleidingsonderdeel aanwezig is, is een belangrijk gegeven. Hoe deze eigen cultuur het gebruik van humor en ironie mee bepaalt en ook beïnvloedt in welke mate de humor begrepen wordt, kan een waardevolle focus voor reflectie zijn.

Uiteraard is het zeker mogelijk om je zelfreflectie te combineren met input van de studenten. Zo kan je hen bijvoorbeeld af en toe expliciet vragen naar feedback omtrent het al dan niet succesvol ingezet hebben van humor of ironie.



Meer weten?

Literatuur

- Aboudan, R. (2009). Laugh and learn: Humor and learning a second language. *International Journal of Arts and Sciences*, 3 (3), 90-91. Geraadpleegd op 24 januari 2022 van https://www.researchgate.net/publication/317101551_Laugh_and_Learn_Humor_and_Learning_a_Second_Language
- APA. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Fifth Edition) DSM-5*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Bell, N. D. (2009). Learning about and through humor in the second language classroom. *Language teaching Research*, 13 (3), 241-258. <https://doi.org/10.1177%2F1362168809104697>
- Benjelloun, H. (2009). An empirical investigation of the use of humor in university classrooms. *Education, Business and Society: Contemporary Middle Eastern Issues*, 2(4), 312-322. Geraadpleegd op 24 januari 2022 van https://www.researchgate.net/publication/235304622_An_empirical_investigation_of_the_use_of_humor_in_university_classrooms
- Boussauw, K., & Vanoutrive, T. (2019). Flying Green from a Carbon Neutral Airport: The Case of Brussels. *Sustainability*, 11(7), 2102. <https://doi.org/10.3390/su11072102>
- Farber, J. (2007). Toward a theoretical framework for the study of humor in literature and the other arts. *Journal of Aesthetic Education*, 41(4), 67-86. <https://doi.org/10.1353/jae.2007.0035>
- Geyskens, J. (2015). Onderwijsevaluatie door zelfreflectie. In P. Van Petegem, J. Geyskens, A. Stes, S. Van Waes, & C. Verdurmen (Eds.), *Praktijkboek Innoverend Hoger Onderwijs* (pp. 111-124). Tielt: Lannoo.
- Hutcheon, L. (1994). *Irony's Edge: The theory and politics of irony*. London: Routledge.
- Jeder, D. (2015). Implications of using humor in the classroom. *6th International Conference Edu World 2014: Education Facing Contemporary World Issues*, 180, 828-833. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.02.218>
- Kreuz, R. J., & Glucksberg, S. (1989). How to Be Sarcastic - the Echoic Reminder Theory of Verbal Irony. *Journal of Experimental Psychology-General*, 118(4), 374-386. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.118.4.374>
- Piirainen-Marsh, A. (2011). Irony and the moral order of secondary school classrooms. *Linguistics and Education*, 22, 364-382. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2010.09.003>
- Salomon, I., & Singer, R. (2011). Why did the chicken cross the road, and what's funny about it? The role of transportation cartoons in social experiences. *Transport Policy*, 18(1), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2010.09.002>
- Sosa-Abella, M., & Reyes, R. M. (2015). Political humor in comic strips: A comparative analysis between Oriental and Occidental approaches. *International Journal of Cultural Studies*, 18(2), 243-259. <https://doi.org/10.1177/1367877914520894>
- Szerszynski, B. (2007). The post-ecologist condition: Irony as symptom and cure. *Environmental Politics*, 16(2), 337-355. <https://doi.org/10.1080/09644010701211965>

ExpertiseCentrum Hoger
Onderwijs (ECHO)

Venusstraat 35

B - 2000 Antwerpen

echo@uantwerpen.be

www.uantwerpen.be/echo





ExpertiseCentrum Hoger Onderwijs (ECHO) – Onderwijstips

- Themapagina '[klasmanagement](#)'
- [Cultiveer eens een student: de activatiecultuur](#) (2018)
- [Positive vibration, yeah! Een positief klasklimaat](#) (2020)
- [Bevorderen van de doorstroom van kansengroepen in het hoger onderwijs](#) (2018)
- [Differentiërend lesgeven in het hoger onderwijs](#) (2021)
- [Begeleiden van studenten met autisme bij opdrachten](#) (2018)
- [Ondersteunen van studenten met een functiebeperking](#) (2014)
- [Begeleiden en beoordelen van studenten met een functiebeperking](#) (2014)
- [Hoe omgaan met taalfouten van niet-moedertaalsprekers Nederlands?](#) (2017)
- [Creativiteit stimuleren en beoordelen](#) (2015)